

Byggbranschen

Tillit, korruption och kontroll

Lars Trägårdh
Professor i historia
Ersta Sköndal Bräcke högskola

24 juni 2021

Fair building

– ethical conditions for everyone

It is important to Stockholmshem that we build our housing in a safe and responsible manner. In collaboration with Scandinavian Risk Solutions, we conduct inspections of, for example:

- Work permits
- ID documents
- ID06
- Working conditions
- Tax and employers' contributions

Report errors and deficiencies

If you suspect that laws and agreements are not being followed, you can make an anonymous report to Fair Play Bygg, an independent organization that will forward the information to the responsible authority. Report to tipsa@fairplaybygg.se

stockholmshem.se/rattvistbyggande

**RÄTTVIST
BYGGANDE**

I samarbete med Familjebostäder,
Svenska Bostäder, SISAB och SRS

Stockholmshem

EN DEL AV S STOCKHOLMS STAD

Tipsa om brottslighet i byggbranschen!

Fair Play Bygg är en oberoende organisation som tar emot tips om brottslighet i byggbranschen. Exempelvis: svarta löner, fusk med ID06, företag med arbetare utan arbetstillstånd, mutor och hot.

Tip us off about criminality in the construction industry!

Fair Play Bygg is an independent organization that receives tips about criminality in the construction industry. For example: unreported employment, ID06 deception, companies with employees that lack work permits, bribery and threats.

Ziņo par pārkāpumiem būvniecības nozarē!

Fair Play Bygg ir neatkarīga organizācija, kas saņem ziņojumus par pārkāpumiem būvniecības nozarē. Piemēram: neapmaksātais darbs, fusk ar ID06 kartēm, uzdevumu izpilde ar ilgtermiņa darbinieku bez darba atļaujām, uzturēšanās un draudumi.

Сообщите о незаконных действиях в строительной отрасли!

Fair Play Bygg — это независимая организация, которая принимает сообщения о незаконных действиях в строительной отрасли. Например, сообщения о «черных» работниках, о выполнении работ с использованием ID06, о выполнении работ без разрешения на работу, о нарушении правил и угрозах.

Teata ehitussektoris toimuvast kuritegevusest!

Fair Play Bygg on sõltumatu organisatsioon, mis võtab vastu viirget ehitussektoris toimuvast kuritegevusest. Näited: omavolgelised tööajad, pettus ID06-kartidega, teavitused, kus kasutatakse tööjõudu välismaal, kellel ei ole luba töötada.

Praneškite apie nusikalstamą veiklą statyby rinkoje!

„Fair Play Bygg“ – tai nepriklausoma organizacija, priimanči įvairius apie nusikalstamą veiklą statybos rinkoje. Pavyzdžiui, apie neteisėtai mokamą darbą, fusk su ID06, įstatymų pažeidimus, kai darbuotojai naudojami be leidimo, kyšininkavimą ir kitas veikas.

Powiadom nas o przestępstwach w branży budowlanej!

Fair Play Bygg to niezależna organizacja przyjmająca powiadomienia o przestępstwach w branży budowlanej. Oto przykłady: wypłata wynagrodzeń na czarno, zatrudnianie i wykorzystywanie pracowników bez pozwolenia na pracę, łapówki i groźby.

+46 (0) 8587 147 27
www.fairplaybygg.se
tipsa@fairplaybygg.se

Introduktion

Där jag skriver detta – en kommun i nordvästra Skåne – brukar man lite till mans tala om att banden mellan kommunledning och lokala byggföretag är nära och intima. Stundtals alltför nära. Det handlar om släktband, vänskaps- och grannrelationer. Det handlar om tillit och förtroende. Om handslag och muntliga överenskommelser. Det handlar om högt och lågt; om kontrakt där miljontals kronor är inblandade men också om enkla utbyte av väntjänster hantverkare emellan där värdesummorna knappt ens tas upp. Man kan tänka på alla dessa relationer inom ramen för ett spektrum där vi ena extremen har formella kontrakt och full transparens, och i den andra korruption, dolda avtal och mutor.

Men närmre mitten finner vi en mer alldaglig och blygsam nepotism i form av väntjänster, svartarbete som komplement till vita pengar, ROT-avdrag med tänjda gränser, och val av hantverkare som man känner för att man litar på dem och vet att de inte kommer att luras. Detta är en zon jag är väl bekant med då jag har såväl syskon och svågrar som grannar och vänner som arbetar i denna värld som snickare, rörmokare och elektriker. Inga av dem är gangstrar, men inga är heller helgon.

Detta pågår dessutom i en (lands)bygd där man stundtals är lite stolt över att hålla stat och myndigheter på visst avstånd och i en bransch som av hävd attraherar små- och ensamföretagare och frifräsare som gärna lever på marginalen, i grårummet mellan det vita och svarta. Dessutom är det numera en del av den nya värld som också är präglad av EU, med sina delvis öppna gränser, med arbetskraft från länder med lägre löner och kanske ibland med mindre benägenhet att följa alla regler och lagar och administrativa pålagor som utmärker Sverige, inklusive dess byggbransch.

Affischen på fotot här intill (sid 1) är ett uttryck för denna oro gällande korruption och brottslighet i byggbranschen – en oro uttryckt i inte mindre än sex främmande språk plus svenska. De exempel som anges fångar väl spännvidden i vad som inbegrips: ”svarta löner, fusk med ID06, företag med arbetare utan arbetstillstånd, mutor och hot”. Här antyds också försök till kontroll: ID06, en form av legitimation som skapats av byggbranschen för att försvåra svartarbete och ekonomisk brottslighet.

I vad som följer börjar jag med att mer allmänt beakta relationen tillit, korruption och kontroll för att sedan zooma in på byggbranschen. Avslutningsvis återvänder jag till frågan om hur – och om – det är möjligt att dra nytta av fördelarna med tillit utan att bjuda in till korruption. Eller om vi med nödvändighet är på väg mot mer av ett kontroll- och granskningssamhälle.

Högtillitssamhället Sverige

I internationella undersökningar beskrivs Sverige regelbundet som kännetecknat av såväl hög tillit som låg korruption.¹ Sverige är ett högtillitssamhälle som tillsammans med de andra nordiska länderna ingår i en liten grupp av länder där en mycket stor andel av befolkningarna säger sig lita på ”de flesta” andra människor. Vi talar om 60-70 procent av de tillfrågade, ibland mer. Denna höga tillit har dessutom varit stabil sedan modern statistik baserad på enkäter blev tillgänglig på 1980-talet. Detta är att jämföra med andra rika, demokratiska marknadssamhällen som USA, Storbritannien och Frankrike, där andelen högtillitare är 35 procent eller lägre. Nordiska rådet har benämnt detta som ”det nordiska guldets”,² och statsvetaren Bo Rothstein har i sin forskning fokuserat just på kopplingen mellan hög tillit, låg korruption och vad han och hans kollegor vid Göteborgs universitet kallar ”quality of government.”³

Tillit och korruption

Sett i ett ekonomiskt perspektiv har hög tillit och låg korruption effekten av att främja en rättvis marknad, där alla producenter tävlar på lika villkor och där konsumenterna kan räkna med att få varor och tjänster till ett pris som speglar kvalitet. Dessutom bär hög tillit och pålitlighet med sig en annan fördel, nämligen att vad ekonomer kallar ”transaktionskostnader” blir lägre. Logiken här är att i ett korrupt samhälle med låg tillit måste såväl individer som företag och myndigheter ägna stora resurser och mycket tid åt att kontrollera och övervaka för att upptäcka fusk och korruption. Dessa kostnader kan bli betydande och är inte enbart rent ekonomiska utan bör även förstås i sociala och politiska termer. Ett samhälle där man inte litar på andra utan misstänker att andra människor är opålitliga, att affärsmän är korrupta och att politiker och myndigheter låter sig köpas blir såväl socialt otrevligt som ekonomiskt lidande och politiskt dysfunktionellt.

---

¹ <https://ourworldindata.org/trust>; <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nzl>

² <https://www.norden.org/sv/publication/tillit-det-nordiska-guldet>

³ Bo Rothstein, ”Corruption and Social Trust: Why the Fish Rots from the Head Down”, in Social Research 80 (2013); <https://www.gu.se/en/quality-government>.

Tillitsradien och tillitens olika former

En vanlig slutsats bland de som forskar kring tillit, förtroende och korruption är att det finns ett negativt kausalt samband mellan tillit och korruption. Enkelt uttryckt: ju mer korruption, desto lägre tillit. Detta kompliceras av att tillit finns i olika former. Detta har att göra med vad vi forskare kallar *tillitsradien*. Med detta avses hur många individer i ett samhälle som inkluderas i den grupp av människor som man känner tillit för. Om vi föreställer oss tilliten som en glob finner vi tillitens hårda och heta kärna i mitten. Den heta tilliten är den tillit människor ofta känner för de som de känner väl och står nära: familj och vänner, kanske även de som tillhör släkt och klan. Sedan följer i många länder i tillitsradiens omedelbara förlängning tilliten till de som tillhör samma religiösa samfund och/eller samma etniska grupp. Denna form av tillit betecknas ofta som ”partikulär tillit”, en tillit till andra som man känner eller har en intim koppling till. Rör vi oss sedan bort från tillitens heta kärna, i riktning mot globens yta, det vill säga samhällets yttre gräns, blir tilliten å ena sidan svalare, å den andra mer inkluderande. Ytterst blir det en form av tillit som omfattar alla människor i ett samhälle, en uppfattning som ligger nära den klassiska tillitsfråga som länge har använts för att mäta vad som benämns den ”generella tilliten”, där det ena svarsalternativet är att man litar på ”de flesta människor” och det andra är att ”man inte kan vara försiktig nog i umgänget med andra människor.”

Det är just den höga generella tilliten som utmärker Sverige, vad jag har kallat ”den svala svenska tilliten.”⁴ För att förstå varför och på vilka grunder vi har en lång tillitsradie och en sval men omfattande generell tillit är det framför allt två relaterade aspekter på svensk kultur som måste betonas. Den ena är den positiva synen på staten och våra gemensamma institutioner och den lagbundna ordningen i allmänhet, den andra är den svenska och nordiska individualismen som är kopplad till värderingar som jämlikhet och det individuella oberoendet, i motsats till familjebaserade värderingar där heder och lojalitet mot familj, klan, samfund eller etnisk grupp är i centrum.

Förtroendet för staten och de gemensamma institutionerna i allmänhet är i detta perspektiv en avgörande möjlighetsstruktur som, ur individens perspektiv, tillåter ett tillitssprång ut ur familjen och de små gemenskapernas trygga men också ibland trånga famn. I ett historiskt och

---

⁴ Trägårdh m fl, *Den svala svenska tilliten*. Stockholm: SNS förlag 2013

jämförande perspektiv är dock detta förtroende för staten tämligen unikt; i de flesta länder i världen intar man på goda grunder en mer misstänksam syn på staten som ofta varit korrupt, förtryckande och dominerad av enskilda individer och grupper.

Samhällen där förtroendet för staten, lagen och institutionerna är lägre kännetecknas istället av en kortare tillitsradie där den partikulära tilliten, det vill säga tilliten till de som står en nära, är av avgörande betydelse. Det är inom dessa grupper man har sin trygghet och visar sin lojalitet och preferens. Detta kan handla om familjen, klanen, den etniska gruppen eller det religiösa samfundet, gemenskaper som ofta är hierarkiska och patriarkala till sin natur, och där individen underordnas gruppen. Denna partikulära tillit förstärks ytterligare till priset av en lägre generell tillit om företag och myndigheter också är uppkopplade mot denna korrumperande logik. Det kan då handla om ”starka män” som dels är ledare inom sin grupp, dels innehar maktpositioner i företag och i offentlig förvaltning och i politiska partier med ledande ställning.

I samhällen med låg generell tillit och i allmänhet sämre fungerande gemensamma institutioner och ett lägre förtroende för opartisk lagbunden ordning, blir denna form av tillit (den partikulära) kopplad till såväl mer oskuldsfull nepotism som mer storskalig korruption. Samtidigt kan den uppfattas som en naturlig förlängning av vad som uppfattas som positiva värderingar som vänskap och lojalitet inom familj och klan. I detta perspektiv kan den nordiska synen på nepotism som suspekt och förkastlig uppfattas som kallhamrad och på snudden till omänsklig. En god människa, kan man tycka, bör alltid ställa upp för sin familj och sina vänner. Och i ett samhälle med låg generell tillit kan ju detta också blir helt avgörande för inkomst och trygghet.

Även inom rent kriminella gäng och klaner blir den partikulära tilliten ett helt nödvändigt kitt – man måste kunna lita på sina kumpaner. I dessa sammanhang kommer heders- och lojalitetskoder att helt ersätta formella lagar. Den partikulära tilliten kommer sålunda att ersätta lagen som den fundamentala moraliska logiken.

I ett samhälle med hög generell tillit blir logiken den motsatta. Lagen överordnas den familjebaserade heders- och lojalitetskoden, och generell tillit går istället hand i hand med en lagbunden ordning där vänskap och kärlek ses som havande en potential för nepotism och korruption. Det vill säga, i samhällen som det svenska, där lagbunden ordning är kopplad till

hög generell tillit och en utpräglad individualism, framstår nepotism och korruption som fördärliga i två hänseenden. Dels skapar den ojämlika villkor och möjlighet för fair konkurrens i ett fritt marknadssamhälle. Dels underställs individen en hederslogik som premierar starka ledare inom organiska, hierarkiska och patriarkala gemenskaper (familjer, klaner, etniska grupper och religiösa samfund).

Men hur står det egentligen till med korruptionen i Sverige?

Bilden av Sverige som ett högtillitssamhälle utan korruption måste dock problematiseras. Den svenska avdelningen av *Transparency International* har under årens lopp betonat att det även i Sverige förekommer korruption. Detta gäller stora svenska företag, likt telekomföretaget Ericsson, som arbetar globalt och som varit föremål för misstänkta korruptionsfall,⁵ men även företag och myndigheter som verkar i Sverige. Ett omskrivet exempel på detta skandalen rörande mutade tjänstemän i Göteborgs kommun som uppdagades i SVT-programmet ”Uppdrag Granskning” under 2010. Detta ledde till en granskningskommission, ledd av statsvetaren Erik Amnå, och rapporten *Tillitens gränser*.⁶ I denna rapport kopplades oegentligheterna till den så kallade ”Göteborgsandan”, med vilken avsågs en ”samförståndskultur” där politiker och tjänstemän agerade vid sidan av uppgjorda regler för den offentliga sektorn och politiska organ i syfte att uppnå vissa mål och att utveckla staden. Som rapportens titel gör klart, lade Amnå och hans kollegor tyngdvikt just på kopplingen mellan tillit och samförstånd, å ena sidan, och korruption, å den andra.

Ett annat välkänt fall rörde den stora byggfirman Peab och vad som kom att bli Friends Arena i Solna. Vägen till det färdiga jättebygget kantades, enligt *Expressen*, ”av misstankar och åtal för korruption - med en fällande dom i tingsrätten och två kommuntoppar som tvingades avgå i Solna.”⁷ Likt fallet i Göteborg handlade det om nära relationer och snabba affärer. En ledande figur var Anders Guståv, moderat kommunalråd i Solna som ”styrde staden med järnhand under sina över tio år som starke man i Solna.” Hans idéer genomfördes och inte sällan utan insyn från andra i kommunledningen. Enligt förre LO-basen Stig Malm, senare kommunpolitiker i Solna, citerad i tidningen *Dagens Samhälle*, var fullmäktiges roll ”totalt

---

⁵ <https://www.svt.se/nyheter/ekonomi/misstankta-korruptionsbrotten-som-falldericsson>

⁶ Amnå, Erik, Czarniawska Barbara, Marcusson Lena. *Tillitens gränser*. Göteborg: Göteborgs stad: Libris 2013.

⁷ <https://www.expressen.se/nyheter/inloggad/mutharvan-borjade-med-ett-handslag-pa-tennisveckan-i-bastad/>

överspelad när det gäller inflytande och kommunstyrelsens likaså”. Enligt *Expressen* var det Gustâv ”som höll i spakarna när maskineriet drog i gång under 2005.” Han kontaktade så byggherren Erik Paulsson, som tillsammans med sin bror Mats grundade Peab.

Korruption i byggbranschen

Som exemplen ovan antyder är byggbranschen speciellt sårbar för korruption. Sålunda har bland annat *Branschaktuell* flaggat för vad man beskriver som ett ”högt mörkertal för mutbrott i byggbranschen.” Organisationen Sveriges Byggindustrier har till och med gått in som partner med Institutet mot mutor (IMM) för att ta hårdare tag mot mutbrott och korruption i byggbranschen. Just denna bransch anses vara särskilt utsatt, och i artikeln menar man att föreställningen om att ”mutbrott och korruption inom byggbranschen är väl utbredd” inte är en ”större nyhet.” Som exempel ges allt från fusk med resor, bilar och hemrenoveringar till allvarigare mutbrott som exempel ”på mutor inom branschen som uppdagats i medier de senaste åren.”

En liknande bild målas fram i BRÅ-rapporten ”Den anmälda korruptionen i Sverige: Struktur, riskfaktorer och motåtgärder.”⁸ Tre branscher framträder som särskilt utsatta för korruption, med ”bygg och anläggning” på en överlägsen första plats. Rapporten noterar även att bygg och anläggning är en bransch som ”består av många företag och som också är viktiga för att bistå den offentliga sektorn med varor och tjänster.”

Nepotismen i Sverige

Man kan givetvis invända att dessa fall enbart är enstaka och inte typiska för Sverige. Som vi redan noterat har Sverige ett gott rykte och ett starkt varumärke vad gäller korruption i ett jämförande, globalt perspektiv. Problemet med internationella undersökningar, likt *Transparency International*, är att de bygger på frågor till ledande personer (en internationell elit) om hur de ser på korruption i olika länder. Urvalet är, med andra ord snävt.

Vänder vi istället blicken till Sverige och rör oss ner på lokal nivå och frågar medborgare, ”vanligt folk” i svenska lokalsamhällen, om hur de ser på saken framträder en lite annan bild. Sålunda ställer vi i den återkommande *Tillitsbarometern* frågor rörande korruption, inklusive

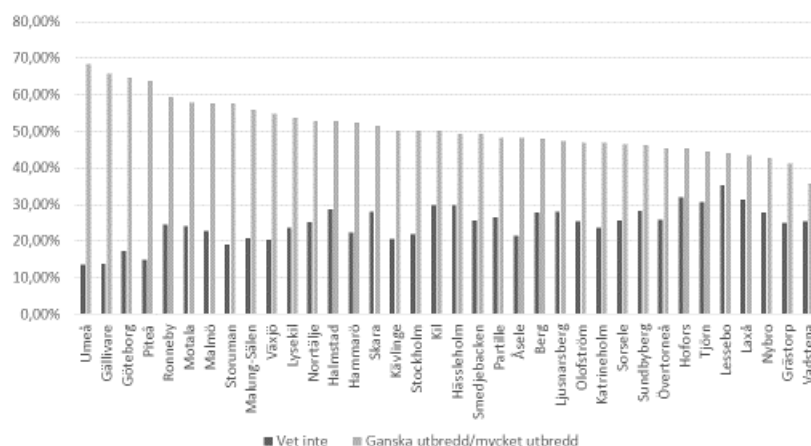
---

⁸ *Den anmälda korruptionen i Sverige: Struktur, riskfaktorer och motåtgärder*. BRÅ, Rapport 2013:15.

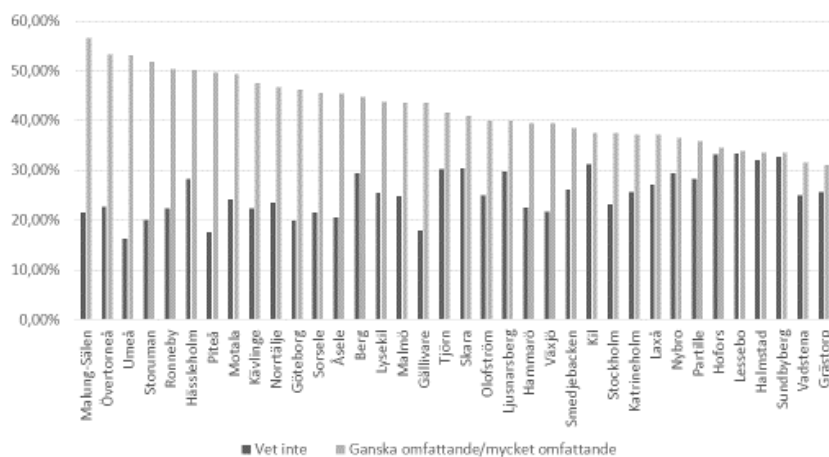

nepotism (”vänskapskorruption”) i det 50-tal kommuner som ingår i studien. Svaren visar att det finns en ganska utbredd föreställning att det förekommer en betydande nepotism bland såväl tjänstemän i kommunerna som chefer i företag.⁹

Uppfattad förekomst av nepotism: höga chefer i företag i kommunen

Uppfattad förekomst av nepotism: höga tjänstemän i kommuner

⁹ <https://www.esh.se/forskning/forskningsprojekt/2018-11-08-tillitsbarometern.html>

En rapport som *Transparency International* nyligen gav upp pekar i samma riktning.¹⁰ I denna undersökning ställde man sålunda frågor inte till experter eller ledare i företag och organisationer utan till medborgare, i detta fall i ett urval av länder i EU, däribland Sverige. Resultaten visar att nästan en tredjedel av de som tillfrågats menar att korruptionen blivit värre i sina länder och nära hälften tycker att deras regeringar gör ett dåligt jobb för att tackla korruptionen. För svensk del är resultaten tvetydiga. Sverige utgör å ena sidan inget undantag vad gäller synen på att korruptionen ökar – 31 procent menar detta vilket är i linje med EU genomsnittet. Å andra sidan uppfattar över 50 procent av de svarande att regeringen sköter kampen mot korruption på ett bra sätt. Detta är klart över genomsnittet men också en bra bit under resultaten för de andra nordiska länderna som är med i undersökningen (Finland och Danmark).

Tillit som nepotismens vagga

Här behöver man betona att vi alltså talar om en form av korruption som främst handlar om att favorisera de som står en nära, det vi brukar kalla ”vänskapskorruption.” Varken resultaten från *Tillitsbarometern* eller från *Transparency International* pekar, till exempel, på att mutor är vanliga inom offentlig eller privat sektor. Vad som är slående är istället att denna form av korruption – nepotism – inte alls tycks stå i motställning till hög generell tillit, snarare tvärtom. Som ett exempel kan vi ta Piteå, en kommun som utifrån data från *Tillitsbarometern* framstår som en högtillitskommun där man gärna tala sig varm för den så kallade Piteandan. Icke desto mindre ingår Piteå också i toppskiktet vad gäller kommuner där medborgarna redovisar en speciellt hög ”uppfattade förekomst av nepotism” bland företagare, politiker och tjänstemän.¹¹ Med andra ord måste vi vara försiktiga med förenklade resonemang som kopplar hög tillit till låg korruption. Snarare kan det vara så att starka sociala nätverk som utmärker högtillitssamhällen också är kopplade till nepotism.

Detta kan dock i sin tur göra det svårt för dem som står utanför dessa nätverk att kunna tränga sig in i den lokala ekonomin, inte minst i en byggsektor där möjligheterna till vänskapskorruption är stora och där det finns en svensk tradition av ”starke man” i många

---

¹⁰ Global Corruption Barometer (European Union 2021): Citizens’ Views and Experiences of Corruption. https://transparency-se.s3.amazonaws.com/uploads/attachment/media/722/GCB_EU_2021_WEB_.pdf

¹¹ <https://sverigesradio.se/artikel/6936101>

lokalsamhällen. Här talar vi kanske inte om klan-strukturer men icke desto mindre om nätverk där inflytelserika individer i maktställning har möjlighet att påverka upphandlingar, utnyttja kontaktnät, utbyta tjänster och dra fördelar inom sina egna sociala, politiska och ekonomiska nätverk.

Kopplingen mellan Piteandan, tillit och nepotism för också tankarna till diskussionen ovan om skandalen i Göteborg, rapporten *Tillitens gränser* och den ”samförståndskultur” som associerades till den så kallade ”Göteborgsandan.” Vad en sådan ”anda” handlar är om tillit och sociala nätverk som i bästa fall utgör smörjningsolja för produktiva relationer men som i sämsta fall inbjuder till ljusskygga överenskommelser och handslag som tjänar enskilda individer men till allmänheten och rättssäkerhetens nackdel.

Vad dessa paradoxala samband pekar på är att en politik riktad mot korruption inte är helt enkel att utforma. Det kan tyckas ligga nära till hands att det i grund och botten är en fråga om ökad kontroll, förstärkt övervakning och tuffare bestraffning. Men risken är dock att barnet (tilliten) kastas ut med det renande badvattnet (kontrollen).

Tillit kontra kontroll

Med andra ord bör sambanden mellan tillit och nepotism inte enbart tecknas i mörka färger. Att välja hantverkare man känner och har förtroende och att anlita byggföretag som har ett gott rykte och vars chefer och anställda ingår i det lokala samhället har nog ofta fördelar som väl uppväger de möjliga negativa konsekvenserna av att inte välja komplicerade, tidskrävande och därför dyra upphandlingsförfaranden.

Icke desto mindre måste man ändå betona att det är just den stora fördelen med tillit – de lägre transaktionskostnaderna kopplade till ökad kontroll och större polisiära insatser – som paradoxalt är det frö som kan växa till missbruk i form av en nepotism och korruption som både utesluter nya, kanske nyinflyttade individer och nystartade företag, och försvagar den sunda konkurrens som leder till lägre kostnader för företag, kommuner och skattebetalare.

Häri ligger en intressant svårighet. Ett tillitsbaserat samhälle med lite kontroll och övervakning beror ytterst på att alla ställer upp på detta kontrakt; att alla är pålitliga och ärliga, att man inte fuskar eller ger icke förtjänade fördelar till vänner och släkt. Men en

aspekt av högtillitssamhället är att det blir sårbart för korruption just då hög tillit är kopplad till ett lägre kontrollbehov och därför en möjligen naiv syn på behovet av övervakning.

Jämviktsbalansen mellan tillit och kontroll är med andra ord ett delikat tillstånd. I det ögonblick då antalet individer, företag, politiker och tjänstemän som bryter mot detta kontrakt når en kritisk massa kommer resultatet obönhörligen blir att kraven kommer att växa på att man hänger sig åt mer kontroll, granskning och bevakning. I vågskålen ligger såväl moraliska som juridiska och ekonomiska aspekter.

Om korruption och nepotism breder ut sig urholkas känslan av rättvisa och viljan till skötsamhet undergrävs även den; likaså rör sig företag och individer i en sådan utveckling in i en juridisk gråzon som vetter åt det kriminella. I ett kostnadsperspektiv hotar kostnaderna kopplade till mutor och orättfärdigt dyra kontrakt och avtal att överstiga transaktionskostnaderna associerade med kontroll och granskning. Detta är som, som våra exempel ovan antyder, en fara som föreligger inte minst inom byggbranschen.

I detta läge blir det för eller senare aktuellt att börja resonera som Lenin lär ha sagt: *Tillit är bra; kontroll är bättre*. Detta har också sedan en tid varit en tydlig tendens i Sverige via införande av New Public Management med dess många former av kontroll och granskning. Detta har i sin tur lett till en motreaktion, bland annat i *Tillitsdelegationen*¹² som haft som ett syfte att reda ut möjligheten att skapa system för att ”leda med tillit” och därmed minska vad som ibland uppfattas som en överdriven, dyr och kontraproduktiv kontrollkultur.

I praktiken är utmaningen att finna en bra balans mellan tillit och kontroll. Det ”nordiska guldets” behöver kanske inte förvandlas fullt ut till det polisiära stålet, men samtidigt måste vi inse att tillit ytterst är en värdering, en social norm som internaliseras i oss som barn, men som också finner uttryck i vår lagstiftning. I detta perspektiv har vi två sorts ”poliser” som övervakar oss. Å ena sidan vår interna ”normpolis” som sitter på vår axel och viskar i våra öron om vad som är rätt och fel. Å andra sidan finns de handfasta poliser och domare som står beredda att gripa in när normpoliserna fallerar och brott begås. Balanser är inte lätt att uppnå. Frestelsen att låta Lenins maxim ta över är alltid stor för politiker och socialingenjörer.

---

¹² <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/tillitsreformen>

I ett perspektiv är detta också rimligt. Respekten för lagar påverkas negativt om en kritisk massa av korruption uppnås. En sådana utveckling får fatala konsekvenser för vårt samhällskontrakt där respekten för regering, riksdag och myndigheter, för företag och andra medborgare är helt central. Det svenska samhällskontraktet bygger ytterst på att alla jobbar och är ärliga och skötsamma, samt att alla betalar sin skatt och därmed förtjänar sina rättigheter. Alla förväntas dra sina strån till den gemensamma stacken utan knot eller fusk. Detta gäller också företagare som förväntas vara ärliga, följer regler och lagar och att därigenom sätta tryck på andra företag att också följa dessa lagar och förordningar.

Att detta är värderingar som är centrala för det svenska samhällskontraktet framgår tydligt i två bilder från *Tillitsbarometern*. Den första visar på hur man svara på frågan om vad som är viktigt för att räknas som svensk.

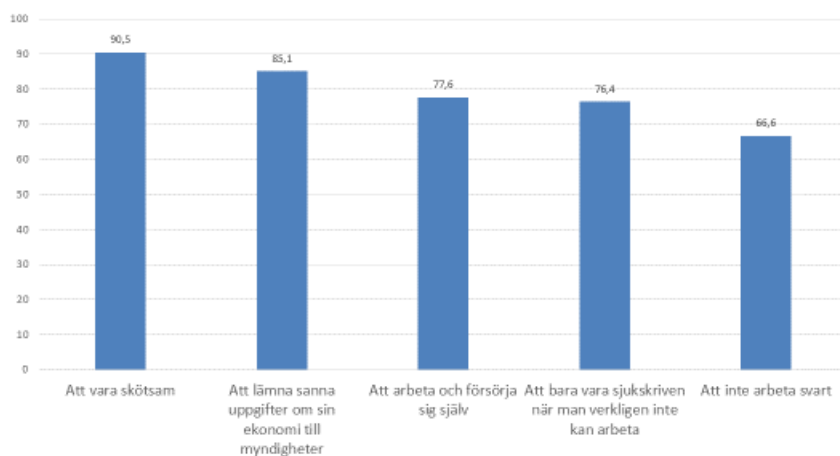

Vad som framgår tydligt är att vara född i Sverige eller att ha förfäder från Sverige är betydligt mindre viktigt än att följa svenska lagar och regler.

Den andra frågan gäller vad som är viktigt för att uppfatta en annan människa som pålitlig.

Synen på vad som är viktigt för att uppfatta någon som pålitlig - 2020

Vad denna bild visar är att just skötsamhet och ärlighet är helt dominerande värderingar i Sverige. Och ett högtillitssamhälle kan bara överleva om människor fortsätter att vara pålitliga. Det handlar om en ömsesidig relation. Man kan inte vara pålitlig och tillitsfull solo – detta fungerar bara i ett samhälle – där vi alla ”håller det samman.”

Risken med alltför mycket tillit är uppenbar, och föreställningen om den ”dumme svensken” som är alltför godtrogen och naiv, som tror alltför gott om andra människor, är en ständigt återkommande tankefigur. Den har florerat såväl i våra grannländer östra och södra Europa som i USA för hundra år sedan när uppemot 20 procent av den svenska befolkningen emigrerade dit. Samtidigt visar forskningen i USA som bland andra den välkände statsvetaren Robert Putnam genomfört att de delstater och lokalsamhällen som är mest präglade av hög tillit även är de delar av USA med högre grad av socialt kapital och mer kännetecknade av att vara väl fungerande samhällen, däribland ofta de delstater där skandinaver huvudsakligen bosatte sig.

Ett lågtillitssamhälle som är fullständigt genomsyrat av kontrollkulturen blir å andra sidan snabbt dysfunktionellt. Misstänksamheten bär med sig inte bara större kostnader utan också misstro gentemot företag, organisationer och myndigheter. Vi landar med andra ord åter i frågan om balans och i frågan om hur pålitlighet, skötsamhet och en internaliserad respekt för lagen reproduceras från generation till generation. Vi talar här om värderingar som är ”sega”.

De är svåra att skapa och svåra att förändra, men om de förloras är de också mycket svåra att återskapa.

Frågan blir då, för att citera den berömde amerikanske statsvetaren Francis Fukuyama, ”hur man tar sig till Danmark.”¹³ Här syftar Fukuyama inte på Danmark konkret utan på det samhällstillstånd som Danmark representerar, dvs ett lagbundet, demokratiskt högtillitssamhälle och välfärdsstat. Att röra sig från låg tillit till hög tillit och samtidigt undvika korruption, detta är stora utmaningen. Och ingen har ett bra svar på denna fråga. Vi vet mer om hur tillit undergrävs om hur den skapas.

För att återvända till min lilla halvö i nordvästra Skåne. Visst måste vi hålla koll på Peab, som har sina rötter just där, men samtidigt finns det goda skäl att låta tilliten fungera som det samhällets smörjningsmedel som den är. Vi bör snarare uppmuntras till att odla dels våra sociala dygder, dels vår sociala intelligens, den förmåga som ger oss en kapacitet att särskilja förtroende från godtrogenhet, och vara ärlig och betala även de vi känner vad de rättfärdigt förtjänar – varken mer eller mindre. Vad som krävs är lite is i magen så att vi låter enskilda incidenter leda till överdrivna åtgärder som kan leda till icke önskvärda konsekvenser. Ty det är lättare att skapa kontrollsamhällen än att skapa tillitsamhällen.

---

¹³ <https://www.youtube.com/watch?v=OqaztHDO4Sk>